

Style tożsamości a rozwój rozumowania moralnego jednostki

DOROTA CZYŻOWSKA

Instytut Psychologii
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

STRESZCZENIE

Badacze rozwoju moralnego coraz częściej zwracają uwagę na potrzebę spojrzenia na ten aspekt rozwoju człowieka w szerszym kontekście rozwoju osobowości jednostki, a szczególnie kształtowania się jej tożsamości. Na związek między tożsamością a moralnością jednostki wskazuje między innymi Erikson. Zgodnie z jego koncepcją na piąte stadium rozwoju psychospołecznego przypada kryzys tożsamości. W tym stadium jednostka przyjmuje określoną ideologię i wartości etyczne. Badania empiryczne wskazały na istnienie związku między osiągnięciem tożsamości, gdy statusy tożsamości określone były na podstawie koncepcji Marci, a rozumowaniem moralnym skoncentrowanym na sprawiedliwości (Rowe, Marcia, 1980).

Berzonsky (1989, 2001) proponujący alternatywną koncepcję rozwoju tożsamości wyróżnia trzy style tożsamości: informacyjny, normatywny i dyfuzyjny. Styl tożsamości prezentuje, jego zdaniem, określoną strategię rozwiązywania problemów i określa podejście jednostki do procesu podejmowania decyzji, szczególnie tych znaczących dla jej tożsamości i własnej drogi życiowej.

W artykule przedstawione są wstępne wyniki badań, których celem jest stwierdzenie, czy istnieje zależność między wyróżnionymi przez Berzonsky'ego stylami tożsamości a poziomem rozwoju społeczno-moralnego, określającym sposób rozwiązywania dylematów moralnych.

INTER- I INTRAPSYCHICZNE KOMPONENTY MORALNOŚCI

Moralność jest fundamentalnym i przenikającym wszystkie inne aspektem funkcjonowania ludzkiego, posiada zarówno komponenty inter-, jak i intrapsychiczne. Mówiąc o komponentach interpsychicznym, zwracamy uwagę na fakt, iż moralność dotyczy ludzkich praw i reguluje społeczne interakcje, a także dostarcza zasad rozwiązywania konfliktów społecznych. Równocześnie moralność ma swój komponent intrapsychiczny, dotyczy bowiem wartości, jakie posiada jednostka, oraz jej tożsamości.

Wydaje się, że współczesna psychologia moralności w znacznej mierze skupiła się na interpersonalnych aspektach moralności, pomijając kwestie dotyczące rozwoju self oraz osobistych wartości jednostki, czyniąc tym samym, jak zauważają Campbell i Christopher (1996), sztuczny rozłam między rozwojem moralnym i rozwojem osobowości.

Teorią, która wywarła ogromny wpływ na sposób myślenia o moralnym rozwoju jednostki i uprawiania psychologii rozwoju moralnego, jest teoria Kohlberga. Autor koncentruje się na rozwoju rozumowania moralnego, uznając sprawiedliwość za rdzeń dziedziny moralności. Podejście kohlbergowskie wciąż dominuje w badaniach nad rozwojem moralnym, choć jego autor coraz częściej krytykowany jest za nadmierne zawężenie dziedziny moralnego funkcjonowania jednostki. Walker i Henning (1997) podkreślają, iż sposób rozumienia funkcjonowania moralnego osoby wynika u Kohlberga ze zbyt apriorycznego i konsekwentnie

restrykcyjnego pojęcia moralności, które, wywodząc się z tradycji Platona i Kanta, podkreśla sprawiedliwość i indywidualizm, a także ze zubożonego opisu moralnego podmiotu, tj. podkreślania zdolności poznawczych i pomijania innych ważnych aspektów funkcjonowania jednostki. Wren i Noam (1993) uważają, że moralność, która ich zdaniem dotyczy zarówno sfery poznania, odczuwania, jak i działania, powinna być zakotwiczona w ogólnej koncepcji rozwijającej się i doświadczającej osoby.

O POTRZEBIE SPOJRZENIA NA ROZWÓJ MORALNY W KONTEKŚCIE ROZWOJU OSOBOWOŚCI

Wielu badaczy rozwoju moralnego podkreśla potrzebę spojrzenia na ten aspekt funkcjonowania jednostki w szerszym kontekście rozwoju osobowości, mając nadzieję, że przyczyni się to do lepszego zrozumienia rozwoju moralnego i jego uwarunkowań, a także związku między myśleniem i działaniem moralnym. Wśród nich są tacy, którzy podkreślają potrzebę zbadania roli self w moralnym funkcjonowaniu jednostki. Jednym z rozważanych zagadnień jest znaczenie moralności w koncepcji tożsamości jednostki. W przypadku niektórych osób moralne rozważania obfitują w ich osobiste doświadczenia, ponieważ moralność zakorzeniona jest w istocie ich istnienia, podczas gdy dla innych moralne standardy i wartości nie są szczególnie istotne w ich codziennym życiu i koncepcji „ja”. Jak zauważono w analizach życiowych moralnych konfliktów badanych osób, moralność wydaje się mieć różny stopień ważności w ludzkiej tożsamości. W jednym z badań Walker i jego współpracownicy (Walker i in., 1995), prosząc badanych o przedstawienie jakiegoś dylematu moralnego z ich życia, zaobserwowali duże różnice w zakresie moralnej wrażliwości, tzn. gdy dla niektórych osób niemal każde zdarzenie nosło moralne implikacje, a codzienne doświadczenia miały dla nich charakter moralny, tj. związane były z koniecznością wyboru jakichś wartości, inni stwierdzali, że z sytuacją o charakterze konfliktu moralnego nie mieli od lat do czynienia. Wyniki badań potwierdzają

tezę Blasiego (1984), że moralność może mieć różny stopień „centralności” w ludzkim życiu.

Blasi (1984) proponuje model self, którego trzy główne komponenty dotyczą moralnego funkcjonowania jednostki. Pierwszy to moralne self, które określa znaczenie, jakie moralność ma dla jednostki w tworzeniu pojęcia „ja” i mówi o tym, w jakim stopniu, określając siebie, jednostka odwołuje się do kategorii etycznych.

Badania, które w pewnej mierze odnoszą się do omawianego tu zagadnienia znaczenia moralności w koncepcji własnej tożsamości, a równocześnie wskazują na znaczenie koncepcji „ja” dla moralnego działania, to badania Harta i Fegleya (1995). Analizowali oni koncepcję „ja” (*self-concept*) u adolescentów wyróżniających się wysokim poziomem zachowań prospołecznych. Badacze zauważyli, że „opiekuńczy” adolescenti, w porównaniu z grupą kontrolną, przejawiali większą ciągłość w ich koncepcji „ja”, tj. ich rzeczywiste „ja” były konceptualnie bardziej podobne do „ja” przeszłego i „ja” przyszłego oraz istniało większe prawdopodobieństwo współpracy z „ja” idealnym. Równocześnie stwierdzono, iż atrybucje dotyczące „ja” (*self-attributions*) tych osób częściej obejmowały właściwości i cele osobowości moralnej. Warto przy tym zauważyć, iż poziom rozumowania moralnego dwóch grup adolescentów był taki sam, a zatem nie mógł wyjaśniać różnic w zachowaniu młodych ludzi.

Drugim elementem, na który zwraca uwagę Blasi, jest znaczenie osobistej odpowiedzialności za moralne działanie. Mamy tu wyjście poza sąd, że coś jest moralnie słuszne, do sądu, że ktoś jest zobowiązany do podjęcia określonego działania. To osobiste poczucie odpowiedzialności jest znaczącym „łącznikiem” między poznaniem i działaniem moralnym.

Trzecim elementem, który wyróżnia Blasi, jest spójność self czy inaczej integracja. Blasi argumentuje, że dynamizm psychologiczny spójności self (*self-consistency*) jest podstawowym motywem w osobowościowym funkcjonowaniu, jednostka bowiem tylko wtedy może być usatysfakcjonowana, gdy istnieje u niej zgodność między sądem i działaniem.

Walker i Henning (1997) wskazują na pewne niebezpieczeństwo wiążące się z integracją „ja”. Dotyczy ono możliwości stosowania przez jednostkę mechanizmów obronnych, za pomocą których złudnie podtrzymywać może ona poczucie integracji. Jak zauważyli Bandura (1991) i Haan (1991), ludzie mają silną potrzebę postrzegania siebie jako osób moralnych i jeśli postąpią niemoralnie, to uruchamiają różne procesy, które pozwalają im na ochronę moralnego „ja”, np.: poznawcza rekonstrukcja działania, aby dostarczyć moralnego uzasadnienia (moralność terroryzmu), eufemistyczne etykietowanie, przesuwanie odpowiedzialności na innych (np. autorytet, ofiarę).

Na znaczenie spójności między „ja” i moralnością wskazują między innymi badania Colby i Damona (1992), w których proszono badanych o przedstawienie osób będących dla nich wzorami moralnymi. Zauważono, iż w przypadku osób wybieranych jako wzory postępowania moralnego moralność była ewidentnie fundamentalna dla ich tożsamości. Moralne cele były widziane jako środki do realizacji celów osobistych i *vice versa*. Blasi (1995) twierdzi, że najwyższy stopień moralnej integracji jest osiągnięty, kiedy rozumienie moralne i moralne rozważania jednostki stają się częścią jej poczucia tożsamości.

TOŻSAMOŚĆ A ROZWÓJ MORALNY W ŚWIETLE TEORII ERIKSONA

Autorem teorii, w której odnajdujemy rozważania dotyczące zarówno rozwoju moralnego, jak i kształtowania się tożsamości jednostki oraz wzajemnych między nimi powiązań, jest Erikson (1968). Odnosząc się do kwestii dotyczących moralnego funkcjonowania jednostki, Erikson (1986) wyróżnia trzy formy etosu – moralny, ideologiczny i etyczny, które pojawiają się kolejno wraz z rozwojem.

Na poziomie stadium III (stadium „inicjatywy”) pojawia się etos moralny, który opiera się na sieci zakazów. Dla Eriksona uczenie się przez dziecko bycia moralnym oznacza przede wszystkim internalizowanie zakazów osób znaczących. Etos moralny wyznacza sposób doświadczania świata zdominowany przez zakazy.

Młodość to, zdaniem Eriksona, stadium, które z punktu widzenia poznawczego i emocjonalnego wydaje się najbardziej dostosowane do promowania nowych perspektyw ideologicznych. Etos ideologiczny to sieć uzasadnień tworzących nie tyle logiczny, co ideologiczny obraz świata pozwalający jednostce na pełne zaangażowanie, zgodne z jej przeświadczeniami.

W wieku dorosłym pojawia się potencjalna zdolność do rozwijania harmonijnego poczucia etycznego. Postawa etyczna w tym okresie odwołuje się do uniwersalnego sensu uznawanych wartości.

Zdaniem Habermasa, istnieje wyraźna analogia między etosami Eriksona a poziomami rozwoju moralnego, wyróżnionymi przez Kohlberga. I tak etosowi moralnemu odpowiada poziom przedkonwencjonalny, etosowi ideologicznemu poziom konwencjonalny, a etosowi etycznemu poziom pokonwencjonalny.

Centralne miejsce w eriksonowskim schemacie rozwoju zajmuje stadium kształtowania się tożsamości. W pracach Eriksona (1968) odnaleźć możemy rozważania dotyczące typów integracji ego, które w istotny sposób związane są z tożsamością człowieka i jego psychospołecznym funkcjonowaniem. Autor mówi o trzech typach integracji ego:

1) typ integracji całościowej, która dokonywana jest na zasadzie współistnienia odmiennych elementów i funkcji;

2) typ integracji totalnej, która przypomina całość o silnych i sztywnych granicach, z tendencją do zamykania się i wykluczania elementów odmiennych;

3) typ integracji rozproszonej i pomieszanej, związany z niestabilnością zachowania, dużym uzależnieniem od otoczenia i brakiem poczucia pewności siebie.

Kontynuatorem myśli Eriksona jest Marcia (1987), który wprowadził pojęcie statusu tożsamości. Statusy tożsamości są czterema różnymi sposobami formowania tożsamości. Można je opisać za pomocą dwóch wymiarów:

1) podejmowanie poszukiwań, stawianie pytań (eksploracja);

2) obecność zaangażowania, podejmowanie ról (podjęcie zobowiązania).

Marcia wyróżnia cztery statusy tożsamości: tożsamość osiągniętą, moratoryjną, nadaną i rozproszoną. Osiągnięcie tożsamości to najbardziej rozwojowo zaawansowany status. Jednostka przeszła przez okres poszukiwań różnych rozwiązań i zaangażowała się w realizację dobrze zdefiniowanego zadania lub podjęła dobrze określone role. Jest to sytuacja dająca mocne podstawy do podejmowania kolejnych ważnych życiowo decyzji. Osoby takie nie ulegają nadmiernie wpływowi innych osób i nie załamują się pod wpływem doświadczanych trudności. Moratorium poprzedza osiągnięcie tożsamości. Osoba jest w okresie poszukiwań, a jej zaangażowanie jedynie się zarysowuje. Jednostka dostrzega wiele możliwości co do dalszej drogi życiowej, ale nie potrafi jeszcze w sposób zdecydowany dokonać wyboru. Tożsamość nadana odnosi się do jednostki, u której następuje podjęcie zobowiązania bez uprzedniej eksploracji. Osoby o tego typu tożsamości charakteryzuje silna identyfikacja z osobami będącymi dla nich autorytetami. Jednostkę charakteryzuje brak refleksji nad sobą i swoim życiem oraz brak własnych jego koncepcji. Tożsamość rozproszona – najmniej rozwojowo zaawansowany ze statusów – charakteryzuje osoby, które nie podjęły poszukiwań i nie są zaangażowane w realizację jakichkolwiek jasno określonych zadań życiowych.

Badania empiryczne wskazały na związek między osiągnięciem tożsamości, gdy statusy tożsamości określane były na podstawie koncepcji Marcii, a poziomem rozumowania moralnego (Rowe, Marcia, 1980). Stwierdzono, iż pokonwencjonalny poziom rozumowania moralnego pojawiał się znacznie częściej u osób o osiągniętej tożsamości niż w przypadku osób o jakimkolwiek innym statusie tożsamości.

MODEL STYLÓW TOŻSAMOŚCI BERZONSKY’EGO

Alternatywną koncepcję rozwoju tożsamości proponuje Berzonsky (1989), który przedstawia, jak to sam określa, model procesu rozwoju osobistej tożsamości. Berzonsky, podobnie jak Marcia, nawiązuje do koncepcji Eriksona, rozwijając jego myśli dotyczące kształtowania

się tożsamości jednostki. Aby badać spójność i różnice w formowaniu się tożsamości, autor postuluje wyróżnienie trzech stylów tożsamości. Styl tożsamości prezentuje strategię rozwiązywania problemów czy rodzaje mechanizmów zaradczych (*coping mechanism*) stosowanych przez jednostkę. Podczas gdy statusy tożsamości oparte są na zadaniach realizowanych w przeszłości, klasyfikacja stylów tożsamości opiera się na obecnych metodach radzenia sobie z codziennymi sytuacjami.

Style tożsamości Berzonsky’ego oznaczają sposoby podchodzenia przez jednostkę do procesu podejmowania decyzji, szczególnie dotyczy to decyzji mających zasadnicze znaczenie dla jej osobistej tożsamości i drogi życiowej. Berzonsky (1990) *explicitie* twierdzi, że wszystkie psychicznie zdrowe jednostki powinny być zdolne do wykorzystywania któregoś z trzech wyróżnionych przez niego stylów tożsamości. Styl tożsamości przyjęty przez jednostkę zdaje się stabilny i względnie odporny na zmiany.

Berzonsky (1990) twierdzi, że osobista tożsamość konstruowana jest w społecznych interakcjach. Tworząc swój model stylów tożsamości, autor oparł się na teorii konstruktów Kelly’ego (1955). Ludzie widziani są tutaj jako naukowcy (twórcy teorii), którzy tworzą modele otaczającego ich świata (Berzonsky, 1993a). Jednostki aktywnie próbują wybrać (spośród trzech możliwych stylów tożsamości) ten, który najbardziej wydaje się im odpowiadać.

Za najbardziej adaptacyjny styl tożsamości uznaje się styl informacyjny. Osoby używające tego stylu charakteryzuje krytycyzm w odniesieniu do siebie, autorefleksja oraz aktywne poszukiwanie i wartościowanie istotnych dla jednostki informacji. Styl ten wiąże się z aktywną eksploracją (Schwartz, 2001), elastycznym zaangażowaniem (Berzonsky, Neimeyer, 1994) i wysokim poczuciem własnej wartości (Nurmi i in., 1997). Badania wskazują ponadto, że ten styl tożsamości wiąże się z zamierzoną eksploracją (Grotevant, 1987), wewnętrznym poczuciem kontroli (Berzonsky, Neimeyer, 1994), strategiami radzenia sobie skoncentrowanymi na problemie, wysoką potrzebą poznania i otwartością na nowe idee, wartości i działania (Berzonsky, 1990; Berzonsky, Sullivan,

1992). Z powodu nacisku na eksplorację styl informacyjny wydaje się tkwić u podstaw tożsamości moratoryjnej i tożsamości osiągniętej wyróżnionych przez Marcię (Berzonsky, 1989).

Styl informacyjny można obserwować u osób, które przed podjęciem decyzji rozważają wiele możliwości, starają się pozyskać jak najwięcej informacji, aby wybrać jak najlepsze rozwiązanie. Przykładem może być absolwent szkoły średniej, który starannie bada oferty wielu uniwersytetów, zanim podejmie decyzję, na którym z nich będzie studiował.

Styl normatywny prezentuje naśladowanie i konformizm. Osoby normatywne charakteryzuje ograniczony (zamknięty) umysł (Berzonsky, 1993b), sztywne i dogmatyczne zaangażowanie, stabilna koncepcja „ja” (Nurmi i in., 1997) i tłumienie eksploracji. Z powodu zamkniętego umysłu i sztywności styl normatywny koresponduje ze statusem tożsamości przejętej, jakkolwiek jest również nieco powiązany z tożsamością osiągniętą (Berzonsky, 1989). Kiedy jednostka normatywna ma podjąć ważną decyzję, pragnie skonsultować ją z autorytetami i osobami znaczącymi, przy czym bardzo często są to te same autorytety i osoby znaczące, na których standardach jednostka oparła się, tworząc własną koncepcję „ja”. W ten sposób osoby używające stylu normatywnego mogą unikać radzenia sobie z informacjami będącymi w konflikcie z ich koncepcją „ja” i opierać się zmianie tak długo, jak to możliwe.

Przykładem stylu normatywnego może być młody człowiek, który konsultuje się z matką i działa zgodnie z jej radami, kiedy ma podjąć ważną decyzję. Za przykład służyć może również lekarz, który uczy się zawodu przez obserwowanie swojego mentora i kopiowanie jego technik. W każdym przypadku styl normatywny wiąże się z biernym naśladowaniem zewnętrznych standardów i mocnym oporem przed jakąkolwiek ich zmianą (Schwartz, 2001).

Styl dyfuzyjno-unikający symbolizuje zwłokę i wymijające działanie. Jednostka wybierająca ten styl żyje z chwili na chwilę, a jej strategii zaradcze oparte są na emocjach (Berzonsky, 1992, 1993a). Styl ten powiązany jest z niskim poziomem zobowiązania (Be-

rzonsky, 1993b; Berzonsky, Neimeyer, 1994), jak również niskim poczuciem własnej wartości i niestabilną koncepcją „ja” (Nurmi i in., 1997). Ten styl tożsamości wydaje się tkwić u podstaw tożsamości rozproszonej (Berzonsky, 1989). Jednostki dyfuzyjno-unikające ogólnie przywiązują niewielką wagę do przyszłości czy długoterminowych konsekwencji swoich wyborów. Mają tendencję do niezajmowania zdecydowanego stanowiska, a podejmowane przez nich decyzje zazwyczaj wymuszone są przez okoliczności zewnętrzne (Berzonsky, 1993; Schwartz i in., 1998). Dyfuzyjno-unikające osoby angażują się w pewne formy eksploracji, ale jest ona niezorganizowana i przypadkowa. Jak wskazują badania, osoby z tym stylem tożsamości są znacznie bardziej neurotyczne i depresyjne oraz mniej sumienne i miłe aniżeli osoby ze stylem informacyjnym czy normatywnym (Berzonsky, Kinney, 1994, za: Berzonsky, Ferrari, 1996; Clancy, Dollinger, 1995).

Styl dyfuzyjno-unikający charakteryzuje kogoś, kto czeka z opłaceniem rachunków do momentu, kiedy wierzyciele grożą wystąpieniem na drogę sądową. Student, który pisze pracę zaliczeniową nocą przed ostatecznym terminem jej oddania, też może stanowić przykład osoby dyfuzyjno-unikającej (Schwartz, 2001).

Mówiąc o stylach tożsamości, Berzonsky używa również pojęć zaangażowanych, przez które rozumie on różnice w sile czy klarowności standardów posiadanych przez jednostkę, celów i przekonania. Zaangażowanie określa sens stawianych sobie przez jednostkę celów, nadaje kierunek działaniu i może służyć jako punkt odniesienia do monitorowania i regulowania czynności.

Liczne badania wskazują na związek między stylami tożsamości a zaangażowaniem. Jednostki, które używają stylu informacyjnego lub normatywnego, prezentują silniejsze zaangażowanie i przekonania aniżeli osoby używające stylu dyfuzyjno-unikającego (Berzonsky, 1990; Berzonsky, Sullivan, 1992). Jakkolwiek zarówno styl normatywny, jak i informacyjny są pozytywnie związane z zaangażowaniem, zdaniem Berzonsky’ego jest prawdopodobne, iż tworzenie i utrzymywanie się tych zaangażo-

zowań oparte jest na innych procesach. Autor odwołuje się w tym miejscu do Abelsona (1987), który dokonuje rozróżnienia między poznawczymi i emocjonalnymi komponentami zaangażowania. Poznawcze zaangażowanie jest oparte na racjonalnych ideach i dowodach. Zaangażowanie emocjonalne ma charakter nieracjonalny, ale odzwierciedla niezachwiane poczucie subiektywnej pewności. Zaangażowanie normatywne wydaje się mieć charakter bardziej emocjonalny, podczas gdy informacyjne bardziej poznawczy.

Wspólne użycie podejścia opartego na statusach tożsamości Marci i stylach tożsamości Berzonsky'ego odsłania trzy wzory podejmowania decyzji i rozwiązywania problemów (Berzonsky, Adams, 1999). Informacyjny styl reprezentuje osiągnięty czy moratoryjny sposób podejmowania decyzji, w którym różne alternatywy są dokładnie badane i sprawdzane, zanim jednostka zaangażuje się w jedną z nich, a zaangażowanie, które jest czynione, jest plastyczne i poddawane rewizji. Styl normatywny wydaje się reprezentować przejęty sposób podejmowania decyzji, w którym niejasności nie są tolerowane i zaangażowanie jest podejmowane tak szybko, jak to możliwe (Berzonsky, Sullivan, 1992). W końcu można powiedzieć, że styl dyfuzyjno-unikający implikuje dyfuzyjny sposób podejmowania decyzji. Dyfuzyjno-unikające jednostki przechodzą z jednej sytuacji do kolejnej, nie mając zorganizowanej czy stałej metody tworzenia swojej drogi życiowej.

Terminy informacyjna tożsamość, normatywna tożsamość i dyfuzyjno-unikająca tożsamość mogłyby określać wzory konstruowania własnego „ja” (*self-construction*) charakteryzowane przez trzy style tożsamości. Jednostki używające informacyjnego stylu miałyby tendencję do kreowania koherentnego i możliwego do skorygowania poczucia „ja”. Używanie normatywnego stylu pozwalałoby oczekiwać konstruowania sztywnego, niezmiennego poczucia „ja” i użycie stylu dyfuzyjno-unikającego pozwoliłoby ogólnie konstruować fragmentaryczne, przypadkowe i „po kawałku” poczucie „ja”. Informacyjna tożsamość mogłaby być manifestowana jako moratoryjny czy osiągnięty status tożsamości,

normatywna tożsamość jako przejęty status i dyfuzyjno-unikająca jako rozproszony status tożsamości.

BADANIA WŁASNE I ICH WYNIKI

Problem badawczy

Poszukując uwarunkowań dojrzałej moralności, postanowiłam spojrzeć na rozwój rozumowania moralnego w kontekście rozwoju tożsamości jednostki. Odnosząc się do koncepcji Berzonsky'ego, uznałam, że jeśli styl tożsamości określa sposób podejmowania ważnych życiowo decyzji, a decyzje moralne niewątpliwie do takich należą, to zasadne jest pytanie o związek między wyróżnionymi przez Berzonsky'ego stylami tożsamości a poziomem rozwoju rozumowania moralnego. Analiza strategii podejmowania decyzji związanych z poszczególnymi stylami tożsamości oraz charakterystyki stadiów rozumowania moralnego wyróżnionych przez Kohlberga pozwalają przypuszczać, że nie tylko istnieje między nimi związek, ale że określony styl tożsamości stwarza większe lub mniejsze możliwości w zakresie rozwoju rozumowania moralnego. Wydaje się, iż styl informacyjny, który wiąże się z otwartością na nowe informacje, silną eksploracją i elastycznym zaangażowaniem, daje większe szanse rozwoju moralnego, sprzyjając przechodzeniu w kierunku stadiów pokonwencjonalnych, aniżeli styl normatywny oparty na konformizmie i autorytecie. Styl normatywny sprzyjałby konwencjonalnemu poziomowi rozumowania moralnego, nie dając możliwości osiągnięcia najbardziej dojrzałych form rozumowania, podobnie jak styl dyfuzyjno-unikający, który również zdaje się nie sprzyjać rozwojowi moralnemu.

Aby udokumentować tezę, iż styl tożsamości warunkuje rozwój rozumowania moralnego, należałoby prowadzić badania longitudinalne, wskazując, że osoby o określonym stylu tożsamości osiągają bądź nie osiągają określonego poziomu rozumowania moralnego. Można by również podejmować próby stymulowania rozwoju rozumowania moralnego u osób prezentujących odmienne style tożsamości i sprawdzać, czy styl informacyjny daje więk-

szanse rozwoju w kierunku rozumowania pokonwencjonalnego aniżeli styl normatywny czy dyfuzyjno-unikający.

Osoby badane i metody badawcze

Przystępując do badań, których celem jest określenie uwarunkowań dojrzałej moralności, postanowiłam na wstępie sprawdzić, czy istnieje związek między poziomem rozumowania moralnego a stylami tożsamości. W niniejszym artykule prezentuję wyniki wstępnych badań, którymi objęłam 85 osób, w tym 50 adolescentów w wieku 16 lat oraz 35 młodych dorosłych.

Do badania stylów tożsamości użyłam Kwestionariusza Stylów Tożsamości (*Identity Style Inventory*) w opracowaniu Berzonsky'ego i polskiej adaptacji A. Senejko, a do badania poziomu rozumowania moralnego Testu Rozumienia Problemów (*Defining Issues Test*) Resta w adaptacji A. Niemczyńskiego i T. Stawarz.

Kwestionariusz Stylów Tożsamości zawiera 40 twierdzeń, a osoba badana ocenia na skali szacunkowej, w jakiej mierze dotyczy jej poszczególne twierdzenia. Kwestionariusz pozwala określić, jaki styl tożsamości dominuje u osoby badanej oraz ustalić jej poziom zaangażowania.

Test Rozumienia Problemów będący modyfikacją Kohlberga metody badania rozumowania moralnego zawiera sześć dylematów moralnych. Pod każdym z nich znajduje się 12 twierdzeń, do których osoba badana ma się ustosunkować, zaznaczając, czy przy podejmowaniu decyzji moralnej dana kwestia ma znaczenie: „bardzo duże”, „duże”, „średnie”, „małe” lub jest „bez znaczenia”, a następnie wybrać cztery najważniejsze kwestie i uporządkować je według stopnia ważności. Technika DIT pozwala na policzenie „profilu moralnego” dla każdej badanej osoby. Profil moralny to procentowy udział wyborów badanej osoby pochodzących z odpowiednich stadiów rozwoju moralnego. Dla każdej badanej osoby policzyć możemy również wskaźnik rozwoju moralnego, tzw. wskaźnik P, który jest liczbą lub procentową sumą ważonych rang wyborów pochodzących ze stadium 5 i 6. Wskaźnik ten określa względne znaczenie, jakie jednostka przypisuje pryncypialnym (pokonwencjonal-

nym) kwestiom moralnym, rozważając dylemat moralny i podejmując moralną decyzję. Rest dokonuje rozróżnienia w ramach stadium 5 na podstadium 5A, które charakteryzuje jako nacisk na orientację społeczną, oraz podstadium 5B, dla którego charakterystyczne jest przekonanie o istnieniu niezbywalnych, podstawowych praw człowieka, które powinny być przestrzegane zawsze i wszędzie. Ponadto technika DIT pozwala na ocenę podstadium A określanego jako orientacja antyinstytucjonalna (*anti-establishment*). Stadium to wyraża krytycyzm wobec istniejącego porządku społecznego oraz społecznych instytucji i pojawia się w momencie przechodzenia z poziomu konwencjonalnego do poziomu pokonwencjonalnego rozwoju moralnego.

Wyniki badań i dyskusja

Analizując dane zawarte w tabeli 1, stwierdzamy istnienie dodatniej statystycznie istotnej korelacji między stylem informacyjnym i stadium 6 oraz ujemnej istotnej korelacji między stylem informacyjnym i stadium 3.

Styl normatywny jest pozytywnie skorelowany z 4 stadium oraz w ogóle z poziomem konwencjonalnym (stadium 3 i 4) i negatywnie ze stadium 5A oraz wskaźnikiem P, będącym wskaźnikiem dojrzałości moralnej. Ponadto stwierdzić należy ujemną korelację stylu dyfuzyjno-unikającego ze stadium 5B oraz wskaźnikiem P.

Analizując oddzielnie wyniki uzyskane przez adolescentów (tabela 2) i młodych dorosłych (tabela 3), również zauważamy pozytywny związek między stylem normatywnym i stadiami poziomu konwencjonalnego i negatywny ze stadiami poziomu pokonwencjonalnego, które z kolei są pozytywnie skorelowane z informacyjnym stylem tożsamości.

Analizując wyniki zawarte w tabeli 3, warto zwrócić uwagę na pozytywną korelację między stylem dyfuzyjno-unikającym a stadium 5A. Wynik ten można interpretować jako niezgodny z wcześniejszymi przypuszczeniami, że styl dyfuzyjno-unikający nie sprzyja rozwojowi rozumowania moralnego, co zresztą potwierdzają dane dla całej badanej grupy (tabela 1). Można go jednak zinterpretować nieco ina-

-----> Wyniki testu F przy założeniu, że nie ma różnic w wariancjach (testujemy hipotezę o równości wariancji)

	S1	S2	S3	Średnia
Student 2	-0,13	0,02	0,09	-0,05
Student 3	-0,29*	-0,02	0,02	-0,14
Student 4	0,10	0,39*	0,15	0,18
Student 5A	0,06	-0,29*	-0,10	-0,10
Student 5B	0,19	-0,17	-0,29*	0,09
Student 6	0,24*	-0,19	-0,21	0,11
A	0,00	0,14	0,14	-0,05
P	0,12	-0,29*	-0,22*	-0,01
Student 3-4	-0,15	0,25*	0,13	0,03

N = 35, * p < 0,05

S1 - zespół informacyjny

S2 - zespół matematyczny

S3 - zespół fizyczny matematyczny

-----> Wyniki testu F przy założeniu, że nie ma różnic w wariancjach (testujemy hipotezę o równości wariancji)

	S1	S2	S3	Średnia
Student 2	-0,02	0,01	0,02	-0,05
Student 3	-0,30*	0,21	-0,11	-0,12
Student 4	0,28	0,39*	0,14	0,20
Student 5A	0,07	-0,28*	-0,06	-0,20
Student 5B	0,09	0,00	-0,17	0,21
Student 6	0,09	0,05	-0,04	0,11
A	0,08	0,04	0,15	0,01
P	-0,01	-0,22*	-0,11	-0,07
Student 3-4	-0,04	0,12	0,01	0,05

N = 30, * p < 0,05

-----> Wyniki testu F przy założeniu, że nie ma różnic w wariancjach (testujemy hipotezę o równości wariancji)

	S1	S2	S3	Średnia
Student 2	-0,15	-0,15	-0,16	0,06
Student 3	-0,10	0,14	-0,07	-0,01
Student 4	0,02	0,18	-0,21	0,29
Student 5A	-0,05	-0,04	0,04*	-0,20
Student 5B	0,06	-0,12	0,11	-0,16
Student 6	0,35*	-0,30*	-0,25	0,02
A	-0,02	0,14	-0,09	-0,08
P	0,11	-0,30*	0,32	-0,21
Student 3-4	-0,07	0,22	-0,25	0,22

N = 35, * p < 0,05

czej. Badacze rozwoju moralnego (Kolberg, 1973; Kohlberg, Higgins, 1984; Turiel, 1974) zwracają uwagę, iż przejściu z poziomu konwencjonalnego rozwoju moralnego do poziomu pokonwencjonalnego towarzyszy zjawisko relatywizmu moralnego. Bardzo często kryzys towarzyszący rozwojowi zaczyna się od całkowitego relatywizmu, gdy osoba żywi przekonanie, że nie ma żadnych zasad moralnych, że w ogóle nie ma sensu mówić o moralnej powinności, odrzuca ona wszystko, w co dotychczas wierzyła, a nie odnajduje jeszcze zasad moralnych i wartości, w których realizację pragnęłaby się zaangażować. Zarejestrowany w moich badaniach styl dyfuzyjno-unikający mógłby być wyrazem owego kryzysu rozwojowego i stąd zarejestrowany związek między tym stylem tożsamości a stadiem 5A, które oznacza wstęp do pokonwencjonalnego poziomu rozwoju moralnego. Wprawdzie zgodnie z koncepcją Berzonsky'ego style tożsamości są względnie stabilne, ale zasadne wydaje się przypuszczenie, że styl dyfuzyjno-unikający mógłby również pojawiać się w momentach kryzysów rozwojowych czy życiowych.

Podsumowując, można stwierdzić, że uzyskane wyniki pozwalają mówić o związku między stylem tożsamości a poziomem

rozumowania moralnego. Potwierdzają one przedstawioną wcześniej tezę, że styl informacyjny będzie związany z pokonwencjonalnym poziomem rozumowania moralnego, styl normatywny z poziomem konwencjonalnym, a styl dyfuzyjno-unikający generalnie nie będzie sprzyjał rozwojowi w kierunku stadiów pokonwencjonalnych, choć może pojawiać się jako wyraz kryzysu rozwojowego u osób przechodzących z poziomu konwencjonalnego na pokonwencjonalny poziom rozwoju moralnego. Oczywiście, biorąc pod uwagę wielkość próby oraz charakter analizy statystycznej, nie można wyprowadzać daleko idących wniosków i traktować uzyskanych danych jako wystarczających dowodów empirycznych na rzecz związku między stylem tożsamości a poziomem rozwoju rozumowania moralnego. Niemniej można je potraktować jako zachętę do dalszych badań i analiz, które pozwolą na pełniejsze poznanie związku między rozwojem tożsamości a rozwojem moralnym jednostki. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż spojrzenie na rozwój moralny w szerszym kontekście rozwoju osobowości przyczynić się może do lepszego zrozumienia uwarunkowań rozwoju moralnego, a także związku między rozumowaniem i działaniem

moralnym, który wciąż pozostaje dla badaczy niewyjaśnioną do końca zagadką.

LITERATURA

- Abelson R.P. (1987), Conviction. *American Psychologist*, 43, 267–275.
- Bandura A. (1991), Social cognitive theory of moral thought and action [w:] W.M. Kurtines, J.L. Gewritz (red.), *Handbook of moral behavior and development*, vol. 1, 45–103. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Berzonsky M.D. (1989), Identity style: Conceptualization and measurement. *Journal of Adolescent Research*, 4, 267–281.
- Berzonsky M.D. (1990), Self-construction over the lifespan: A process perspective on identity formation [w:] G.J. Neimeyer, R.A. Neimeyer (red.), *Advances in personal construct theory*, vol. 1, 155–186. Greenwich, CT: JAI.
- Berzonsky M.D. (1992), Identity style and coping strategies. *Journal of Personality*, 60, 771–788.
- Berzonsky M.D., Sullivan C. (1992), Social-cognitive aspects of identity processing orientation. The mediating role of commitment, *Journal of Research in Personality*, 28, 140–155.
- Berzonsky M.D. (1993a), A constructivist view of identity formation: People as postpositivist self-theorists [w:] J. Kroger (red.), *Discussions on ego identity*, 169–203. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Berzonsky M.D. (1993b), Identity Style, gender, and social cognitive reasoning. *Journal of Adolescent Research*, 8, 289–296.
- Berzonsky M.D., Neimeyer G.J. (1994), Ego identity status and personal construct systems. *Journal of Adolescence*, 11, 195–204.

- Berzonsky M., Ferrari J. (1996), Identity orientation and decisional strategies. *Personal Individual Differences*, 20 (5), 597–606.
- Berzonsky M.D., Adams G.R. (1999), Reevaluating the identity status paradigm: Still useful after 35 years. *Developmental Review*, 19, 557–590.
- Berzonsky M. (2001), *Identity Style and well-being: The role of commitment*, Referat przedstawiony na X European Conference on Developmental Psychology, Uppsala, Szwecja.
- Blasi A. (1984), Moral identity: its role in moral functioning [w:] W.M. Kurtines, J.L. Gewritz (red.), *Morality, moral behavior, and moral development*, 128–39. New York: John Wiley.
- Blasi A. (1995), Moral understanding and the moral personality: the process of moral integration [w:] W.M. Kurtines, J.L. Gewritz (red.), *Moral development; an introduction*, 229–253. Boston: Allyn&Bacon.
- Campbell R.L., Christopher J.C. (1996), Moral development theory: a critique of its Kantian presuppositions. *Developmental Review* 16, 1–47.
- Clancy S.M., Dollinger S.J. (1995), Identity styles and the five-factor model of personality. *Journal of Research in Personality*, 29, 475–479.
- Colby A., Damon W. (1992), *Some do care: contemporary lives of moral commitment*. New York: Free Press.
- Erikson E.H. (1968), *Identity: youth and crisis*. New York: Norton.
- Grotevant H.D. (1987), Toward a process model of identity formation. *Journal of Adolescent Research*, 2, 203–222.
- Haan N. (1991), Moral development and action from a social constructivist perspective [w:] W.M. Kurtines, J.L. Gewritz (red.), *Moral development; an introduction*, 229–253. Boston: Allyn&Bacon.
- Hart D., Fegley S. (1995), Prosocial behavior and caring in adolescence: relations to self-understanding and social judgement. *Child Development*, 66, 1346–1359.
- Kelly G. (1955), *The psychology of personal constructs*. New York: Basic Books.
- Kohlberg L. (1973), Continuities in Childhood and Adult Moral Development Revisited [w:] P.B. Baltes, K.W. Schaie (red.), *Life-span Developmental Psychology: Personality and Socialization*, New York and London: Academic Press.
- Kohlberg L., Higgins A. (1984), Continuities and Discontinuities in Childhood and Adult Development Revisited – Again [w:] L. Kohlberg (red.), *Essays in Moral Development*, t. II: *The Psychology of Moral Development*. New York: Harper and Row.
- Marcia J.E. (1987), The Identity Status Approach to the Study of Ego Identity Development [w:] T. Honess, K. Yardley (red.), *Self and Identity. Perspectives Across the Lifespan*. London-New York: Reuledge and Kegan Paul.
- Nurmi J.E., Berzonsky M.D., Tammi K., Kinney A. (1997), Identity processing orientation, cognitive strategies, and well being. *International Journal of Behavioural Development*, 21, 555–570.
- Rowe I., Marcia J.E. (1980), Ego identity status, formal operations and moral development. *Journal of Youth and Adolescence*, 9, 87–99.
- Schwartz S.J., Mullis R.L., Dunham R.M. (1998), Effects of authoritative structure in the measurement of identity formation: Individual computer-managed versus group paper-and-pencil testing. *Computers in Human Behavior*, 14, 239–248.
- Schwartz S.J. (2001), The Evolution of Eriksonian and Neo-Eriksonian Identity Theory and research: A Review and Integration. *Identity: An International Journal of Theory and research*, 1, 7–58.
- Turiel E. (1974), Conflict and transition in adolescent moral development. *Child Development*, 45 (1), 14–29.
- Walker L.J., Pitts R.C., Henning K.H., Matsuba M.K. (1995), Reasoning about morality and real-life moral problems [w:] M. Killen, D. Hart (red.), *Morality in everyday life: developmental perspectives*, 371–407. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walker L., Henning K. (1997), Moral development in the broader context of personality [w:] S. Hale (red.), *The development of social cognition*, 297–327. East Sussex, Psychology Press.
- Wren T.E., Noam G.G. (1993), Introduction: building a better paradigm [w:] G.G. Noam, T.E. Wren, *The*

